

Gediminas Mesonis

Mykolo Romerio universiteto

Teisės fakulteto

I. e. p. Konstitucinės teisės katedros vedėjas docentas, daktaras

Mūsų konstitucionalizmo raida. Straipsnių rinkinys. Sudarė A. V. Bartkutė, A. Vaišnys. Vilnius: Valstybės žinios, 2003, – 262 p.

Straipsnių rinkinys „Mūsų konstitucionalizmo raida“ yra reikšmingas kūrinys konstitucinės teisės ir konstitucinės teisės istorijos doktrinoje. Nors šio straipsnių rinkinio autorių yra daugiau negu dešimt, tačiau veikalo struktūra, problematika ir formuluojamos išvados kūrinį daro reikšmingu akademinio šaltiniu.

Pirmiausia reikia pažymėti, kad šioje knygoje dominuoja trys moksliniai pažinimo metodai: istorinis, lyginamosios analizės bei aprašomasis. Taip pat galime pastebėti taip vadinamųjų bendramokslinių pažinimo metodų: indukcijos, dedukcijos naudojimo pavyzdžių.

Lietuvos konstitucionalizmo raida, jos problematika yra analizuojama teisės, politikos mokslų, filosofijos ir istorijos mokslų kontekste. Todėl šį veikalą galime vertinti kaip tarpdisciplininį. Toks požiūris ir klausimo pažinimo būdas suteikia galimybę tiriamąjį objektą pažinti visapusiškiau ir išsamiau. Kaip jau minėjome, darbas pasižymi griežta struktūra, kuriai būdingas loginis nuoseklumas ir išbaigtumas. Veikalas pradedamas Seimo Pirmininko Artūro Paulausko straipsniu „Apie konstitucionalizmo tradicijas“, kuriame nubrėžiama viso veikalo problematika ir suformuluojamos svarbiausios šio tyrimo objekto pažinimo problemos.

Pirmieji straipsniai yra skirti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės paveldo analizei. Profesorė Irena Valikonytė straipsnyje „Konstitucijos link: bajoriškos visuomenės vertybių hierarchijoje“, analizuodama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Statutų turinį, būtent juose pastebi nacionalinio konstitucionalizmo raidos ištakas. Autorė ne vieną sykį akcentuoja, kad Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje teisėmis ir laisvėmis galėjo naudotis tik bajoriškojo luomo atstovai. Tad tikrai tuomet konstitucionalizmas dar tik žengė pirmuosius žingsnius.

Panašią problemą pastebi ir dr. Liudas Glemža straipsnyje „Pilietinės visuomenės užuomazgos 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijoje“. Iš tikrųjų yra paradoksalu, kad galėdami didžiuoti pirmąją Europoje ir antrąją pasaulyje Konstituciją, turime pripažinti, kad ji neišsprendė svarbiausio teisei valstybei rūpimo klausimo. Gegužės 3 d. Konstitucijoje nepanaikintos luomų privilegijos, o tokiu būdu yra įtvirtintas žmonių nelygybės principas. Straipsnio autorius akcentuoja, kad šis teisės aktas „<...> garantavo bajorijai visas turėtas privilegijas, prerogatyvas visuomenėje bei teises ir laisves“. Todėl nenuostabu, kad ši Konstitucija, nors ir būdama pirma ir senesnė, pasaulio konstitucionalizmo istorijoje nėra taip akcentuojama kaip tik pusę metų vėliau priimta Prancūzijos Konstitucija (1791 m. spalio 3 d.), kurios nuostatos įtvirtina žmonių lygybės principą ir tuo pačiu naikina luomų privilegijas. Todėl kalbėdami apie pilietinės visuomenės raidą, galėtume pritarti dr. Liudo Glemžos pavartotam „užuomazgos“ terminui.

Audriaus Radzevičiaus straipsnyje „Modernybės iššūkiai ir Lietuvos konstitucinė mintis nepriklausomybės priešaušryje“ analizuojama Lietuvos demokratų partijos „politinės minties dinamika“. Šis straipsnis yra įdomus tuo, kad jame ne tik atskleidžiami nacionalinės politinės minties raidos aspektai, egzistavę prieš nepriklausomybės atstatymą, bet ir lyginami su tuo metu Europoje vyravusiomis teisinės minties tendencijomis. Straipsnyje netiesiogiai pastebima, kad „nepriklausomybės priešaušryje“ buvęs nacionalinė teisinės ir politinės minties lygmuo tegalėjo įvertinti pasaulyje egzistuojantį minties paveldą, ir tik receptijos būdu pasirinkti tinkamiausią mums toje epochoje. Todėl autorius labai tiksliai pastebi teigdamas, jog „Lietuvos demokratų partija, formuodama modernios Lietuvos visuomenės egzistavimo principus, ėjo jau pramintu keliu“.

Straipsnyje „Lietuvos laikinųjų konstitucijų ištakų klausimu (1917–1919 m.)“ doc. dr. Sigitas Jegelevičius, analizuodamas laikinųjų konstitucijų atsiradimo istorinius aspektus, taip pat priverstas konstatuoti, kad laikinųjų konstitucijų rengimo epocha pasižymėjo įvykių dinamika, todėl visos laikinos konstitucijos rengtos „skubotai ir priimtos lyg tam tikram kartui“. Skaitydami doc. dr. Algirdo Jakubčionio straipsnį „1918–1922 metų Konstitucijos istorinėje perspektyvoje“ pastebime, kad jame dominuoja istorinis metodas, kuris paryškina istorijos chronologiją ir detales, atskleidžiančias Lietuvos Konstitucijų 1918–1922 m. dinamikos ir turinio kokybės priežastinius ryšius.

Veikale „Mūsų konstitucionalizmo raida“ keletas straipsnių yra skirta tarpukario Lietuvos Respublikos konstitucijų priėmimo ir rengimo istoriniams, politiniams aspektams. Audronės Žemaitytės-Veilentienės straipsnis „Konstitucijos projekto komisijos nariai“, doc. dr. Algio Kasperavičiaus straipsnis „Antanas Tumėnas – Konstitucijos rengimo komisijos pirmininkas“, Arkadijaus Bliumino straipsnis „1922 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos rengimo užkulisiai: žydų tautinė mažuma ir jų teisių užtikrinimas“, dr. Audriaus Vaišnio straipsnis „Konstitucijos projekto svarstymo atspindėjimas spaudoje“ ir dr. Rimanto Miknio straipsnis „Mykolas Rémeris apie 1922 m. Konstitucijos rengimo užkulsius“ perteikia ne tik nacionalinio konstitucionalizmo raiškos dinamiką, bet padeda suprasti ir įvertinti, su kokiomis teisinėmis, socialinėmis, politinėmis realijomis buvo susidūrę mūsų konstitucijų „tėvai kūrėjai“.

Profesoriaus Zenono Butkaus straipsnis „Baltijos šalių konstitucijos ir išorės poveikis jų keitimams tarpukaryje“ ir dr. Arūno Vyšniausko straipsnis „Lietuviškos valstybės konstituavimasis geopolitinių požiūriu“ analizuoja mūsų pozityviosios teisės kaitą regioniniame ir geopolitikos kontekste. Toks požiūris į problematiką padeda ne tik pažinti teisėkūros istorines aplinkybes, bet ir suprasti tuomet priimtų teisės aktų tikrąjį turinį, suprasti, kodėl vienu ar kitu atveju nacionalinio konstitucionalizmo raidos raiška buvo būtent tokia ir ar tai daug skyrėsi nuo procesų, vyravusių pas mūsų kaimynus latvius bei estus.

Kadangi žmogaus teisių ir laisvių prioriteto pripažinimas yra pagrindinė bet kurios šalies konstitucionalizmo kokybės šerdis, todėl neatsitiktinai veikale „Mūsų konstitucionalizmo raida“ įdėta straipsnių, analizuojančių šios problematikos aspektus. Čia reikėtų paminėti prof. Tomos Birmontienės straipsnį „Žmogaus teisių ir laisvių koncepcija 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucijoje“, kuriame išsamiai analizuotas žmogaus teisių ir laisvių doktrinos juridinės raidos turinys. Straipsnyje akcentuojama ir pagrindžiama, jog 1922 m. Konstitucija gali būti laikoma demokratiškiausia iš visų tarpukario laikotarpiu egzistavusių konstitucijų. Apie žmogaus teisių ir laisvių tam tikrus reglamentavimo ir įgyvendinimo aspektus rašo Virginija Jurėnienė straipsnyje „Steigiamojo Seimo narės ir jų veikla įteisinant lyčių lygiateisiškumą 1922 m. Konstitucijoje“ ir dr. Pranas Janauskas straipsnyje „1922 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija ir tautinės mažumos“. Autoriai, atskleiddami kiekvienas savo pasirinktą aspektą, pabrėžia Lietuvos pažangą užtikrinant tautinių mažumų teisę ir lyčių lygiateisiškumą.

Profesoriaus Liudas Truska straipsnyje „1938 metų Konstitucija“ analizuoja paskutinės tarpukario Lietuvos Respublikos Konstitucijos teisinius ir istorinius aspektus. Autorius, analizuodamas valstybės valdymo formos aspektus, pabrėžia šios Konstitucijos demokratiškumo trūkumus ir aplinkybes, kurios apsprendė tokį Konstitucijos turinį. Autorius labai tiksliai pastebi, kad Konstitucijos nedemokratiškumas „labai pasitarnavo sovietiniams okupantams“.

Įdomus yra ir doc. dr. Vlado Terlecko straipsnis „Nacionalinės pinigų sistemos sukūrimas 1922 metais prilygintinas pagrindiniam įstatymui“, kuriame autorius nacionalinės pinigų sistemos sukūrimą sieja su valstybingumo įtvirtinimu.

Straipsnių rinkinys baigiamas trijų autorių straipsniais, skirtais šiandien galiojančios Lietuvos Respublikos Konstitucijos (1992 m.) aspektams. Doc. dr. Juozo Žilio straipsnis „1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos kai kurios politinės ir teisinės ištakos“ atskleidžia teisinės minties raidos ir sudėtingų politinių kompromisų paieškos aspektus kuriant šiandieninės konstitucijos nuostatas. Politinius ir geopolitinius aspektus, turėjusius įtakos Konstitucijos (1992 m.) tekstui, analizuoja profesorius Bronislovas Genzelis straipsnyje „Lietuvos Respublikos Konstitucijos rengimo peripetijos“. Straipsnyje „Teisės ir teisingumo peripetijos 1992 metų Lietuvos Respublikos Konstitucijoje“ autorė dr. Gintarija Samajauskaitė-Gudynienė filosofiniu aspektu apžvelgia konstitucijos kaip vertybių sistemos turinį. Autorė abejoja, ar Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnis pakankamai atspindi vertybių sistemą, kadangi jis tapatina teisę su teisingumu. Suprasdami autorės abejones, galime pastebėti, kad tai labai sena teisės teorijos problema, kuri iš dalies jau sprendžiama ir Lietuvoje. Naujas Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas suteikia teismams teisę taikyti bendruosius teisės principus. Tokia galimybė suteikia teismui įgaliojimus taikyti ne tik pozityviosios teisės nuostatus.

„Mūsų konstitucionalizmo raida“ – reikšmingas veikalas, kuriame skirtingų mokslų kontekste peržvelgiama nacionalinė konstitucionalizmo genezė ir šios dienos aktualijos. Šis veikalas yra įdomus tiek ir doktrinos atstovams, tiek ir platesnei skaitytojų, besidominčių nacionaliniais teisės ir istorijos raidos aspektais, auditorijai.